

ПРАВОВІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ Й ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ГРОМАДЯН ЯК УЧАСНИКІВ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

Згідно із загальною теорією права суб'єктами права є учасники правовідносин, які мають суб'єктивні права й здійснюють юридичні обов'язки. Щоб бути суб'єктом права, індивід повинен володіти правосуб'єктністю, що складається з правоздатності й дієздатності. Серед суб'єктів права власності на землі сільськогосподарського призначення важливе місце посідають громадяни, які відповідно до ст. 14 Конституції України набувають і реалізують своє право власності на земельні ділянки за законом.

Мета даної статті полягає в аналізі проблеми співвідношення земельної (спеціальної) і цивільної (загальної) правосуб'єктності громадян як учасників аграрних правовідносин і виявленні специфічних рис правосуб'єктності спеціальної (земельної).

У юридичній літературі правове становище громадян як суб'єктів права власності на землю розглядається переважно з точки зору загальної цивільної

праводієздатності особи. Пояснити це можна тим, що, на відміну від правосуб'єктності цивільної, зміст земельної не визначається законом, а значить земельне законодавство поширює цю правову категорію на суб'єктів права власності на землю. На перший погляд такий підхід не породжує особливих заперечень. Однак застосування загальних засад цивільної праводієздатності до визначення правового статусу громадян як суб'єктів права на землю може мати місце, лише коли земля законодавчо буде визнана об'єктом нерухомого майна. В умовах роздільного правового регулювання земельних і майнових відносин цей статус доцільно визначати за аналогією з нормами цивільного права щодо загальної праводієздатності громадян з урахуванням земельного та іншого законодавства [6, с. 208].

Проте в поглядах деяких учених на правосуб'єктність існують певні розбіжності. Так,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

О.В. Венедиктов [2, с. 24] вважав, що правосуб'єктність цивільна – це передумова виникнення земельної. Г.О. Аксеньонок [1, с. 72] підкреслював свого часу, що, незважаючи на спільність проблеми правоздатності й дієздатності в цивільному й земельному праві правосуб'єктність останнього має деяку специфічність, пов'язану з використанням землі, особливо в сільському господарстві, де земельні права переплітаються з трудовою участю в її обробці. М.І. Краснов [5, с. 126] розглядав цивільну правосуб'єктність як таку ж галузеву, як земельна, трудова та інші, й зазначав, що правоздатність земельна, на відміну від цивільної, не є однаковою для всіх громадян. Аналізуючи останню точку зору, Н.І. Титова [4, с. 93] доходить висновку, що пріоритетний і найбільший обсяг земельної правоздатності стосовно земель сільськогосподарського призначення належить громадянам України в особі селян, оскільки саме вони мають право й реальну можливість бути носіями як загальної, так і спеціальної – земельної правоздатності. Така позиція, як вбачається, є слушною, бо враховується соціально-трудовий статус громадянина, що сприяє реалізації земельних прав селянина як аграрного товаровиробника.

Земельна правоздатність – становить собою абстрактну можливість того чи іншого грома-

дянина бути суб'єктом конкретного права на землю. Види такого права досить різноманітні, що залежить від цільового призначення земельної ділянки, а також, можливо, й від соціально-трудового статусу громадянина. Належна громадянину земельна правоздатність може бути реалізована ним шляхом безпосередньої експлуатації землі – одноособово або в складі сім'ї, фермерського господарства, сільськогосподарського підприємства, іншого об'єднання громадян. Слід визнати, що вона виникає в момент народження людини і припиняється з її смертю. Як і в цивільному праві, ніхто не може бути обмежений в земельній правоздатності чи дієздатності інакше, як у випадках і в порядку, передбаченими законом. Правочини, спрямовані на їх обмеження повинні визнаватися недійсними. Але, на відміну від правоздатності цивільної, земельна залежить від того, чи є фізична особа громадянином України, Ось чому можна вести мову й про такі підстави виникнення й припинення земельної правоздатності, як набуття і втрата громадянства України.

Правоздатна особа може реалізувати своє право на землю, тільки будучи дієздатною. Земельне законодавство не визначає поняття «земельна дієздатність» і не зазначає моменту її

виникнення в громадян України. Вважаємо за необхідне зазначити, що проблема земельної дієздатності в українській юридичній літературі досліджена недостатньо. У науці земельного права радянської доби це питання досліджувалося з точки зору права землекористування, а не власності. Різноманітні думки висловлювалися і з приводу настання у громадянина віку земельної дієздатності. В одних випадках її виникнення пов'язувалося з досягненням ним повноліття, в других – 16-річного віку, в третіх – з появою в нього здібності до сільськогосподарської праці. Останню точку зору можна обґрунтувати тим, що членство в сільськогосподарському підприємстві закон дозволяє з 16-річного віку, у фермерському господарстві – з 14-річного. Проте загальновідомо, що дієздатність у повному обсязі передбачає свідому (розумну) поведінку особи у відповідних обставинах, у тому числі, й у випадку набуття земельних прав і створення для себе земельних обов'язків, а сама по собі здатність до сільськогосподарської праці ще не може бути єдиним свідченням можливості такої поведінки. Тому доцільно, напевне, врахувати наявність для цього також інших чинників, наприклад, реєстрація шлюбу, створення сім'ї та ін. Лише за наявності всіх указаних чинників, вважаємо, іс-

нує достатньо підстав для визнання повної земельної дієздатності громадянина. До того ж без цього він не матиме змоги здійснити належні йому правомочності.

Земельна дієздатність громадян – це їх здатність своїми діями набувати земельних прав, створювати для себе земельні обов'язки, самостійно їх виконувати й нести відповідальність у разі їх невиконання. У повному обсязі вона виникає по досягненні 18-річного віку, тобто з настанням повноліття. На нашу думку, як і в цивільному праві (ст. 34 Цивільного кодексу України) [3; 2003. – №№40-44. – Ст. 356], земельна дієздатність у повному обсязі виникає у тих громадян, які не досягли повноліття, але зареєстрували шлюб. У разі його розірвання до досягнення фізичною особою повноліття набуто нею повна цивільна дієздатність зберігається.

На жаль, ні земельним, ні аграрним законодавством не врегульовано питання стосовно осіб – членів сільськогосподарських підприємств, які не досягли 18-річного віку. Вони за законом ще не мають права на отримання земельної ділянки, але при цьому він не забороняє їх вихід із сільськогосподарського підприємства з отриманням земельної частки (паю). Як вбачається, в такому випадку слід також виходити з ви-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

щенаведених обставин.

Визнання повної земельної дієздатності лише за повнолітніми не виключає визнання її за неповнолітніми, в певних випадках – і деяких правомочностей в разі набуття земельних прав або створення для себе земельних обов'язків, тобто в разі визнання таких осіб частково дієздатними. Наприклад, за неповнолітніми від 16 до 18 років, як видиться, має бути визнано право здійснювати дозволені законом правочини із землею, але тільки за згодою їх батьків (усиновителів) або опікунів і під контролем з боку органів місцевого самоврядування. З точки зору захисту інтересів неповнолітніх визначеного віку було б доцільно, щоб закон передбачав обов'язковість їх згоди у випадках, коли йдеться про правочини із землею, отриманою ними в порядку спадкування. Тут також необхідний обов'язковий суворий контроль з боку органів місцевого самоврядування.

Земельна дієздатність громадян України (порівняно із суб'єктивним правом) не може передаватися або відчужуватися

іншим особам. Вона не залежить також від місця проживання особи. Ось чому треба вважати незаконними рішення органів державної влади й місцевого самоврядування щодо відмови громадянам України в одержанні земельної ділянки у власність на тій підставі, що особа не проживає в даному населеному пункті чи місцевості [6, с. 213].

Земельна дієздатність громадян може бути обмеженою з тих же підстав, що й цивільна (ст. 36 ЦКУ). Лише суд може визнати громадянина недієздатним (ст. 39 ЦКУ). Ці правила стосуються не лише цивільної, а й земельної дієздатності. Особа, визнана недієздатною не може бути суб'єктом прав на земельну ділянку; від її імені діє опікун. Таким чином, земельна дієздатність здійснюється особою, яка має суб'єктивне право на земельну ділянку, або її опікуном. Названі принципи є спільними для цивільного й земельного права, оскільки цивільна дієздатність й земельна дієздатність – це 2 складових елементи загальної дієздатності громадянина.

Список літератури: 1. Аксєненко Г.А. Земельные правоотношения в СССР. – М.: Госюриздат, 1958. – 308 с. 2. Венедиктов А.В. О субъектах социалистических правоотношений // Сов. гос-во и право, – 1955. – №6. – С. 23-29. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України: Наук.-навч. посіб. /За ред. Н.І. Титової.– Львів: Вид-во ПАІС, 2005. – 368 с. 5. Краснов Н.И. Право землепользования в СССР и его виды. – М.: Юрид. лит., 1964. – 362 с. 6. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

Надійшла до редакції 03.11.2008 р.